

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФІНАНСІВ

Сергій ЮРІЙ

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розкрито вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічний розвиток окремих національних економік та їх взаємозалежність. Особливу увагу акцентовано на особливостях і суперечливих тенденціях розвитку міжнародних фінансів в умовах глобалізаційних процесів. Проаналізовано характер і масштабність міжнародних фінансових потоків, роль міжнародних організацій та фінансових інститутів, транснаціональних утворень, розкрито прагматизм функціонування світового фінансового ринку в умовах глобалізації.

Influence of globalization processes on socio-economic development of separate national economies and their interdependence is exposed. The accent is made on peculiarities and contradictory development trends of international finances within globalization processes. Character and scale of international financial flows, role of international organizations and financial institutes, transnational formations are analysed. Pragmatism of world financial market functioning within globalization is revealed.

Сьогоднішня життєдіяльність кожної держави, кожного суб'єкта господарювання, кожного цивілізованого індивідуума пов'язано з процесом глобалізації економічного розвитку. Саме такий розвиток сприяє поглибленню міжнародних відносин національних економік і вдосконаленню світового економічного простору. Проте цей процес є складним, нелегким та нерівномірним, а особливо – суперечливим. Окремі країни досягають відчутних результатів у соціальній сфері, балансуванні економічних інтересів, політичній стабільності, а інші,

незважаючи на певні спроби, відстають технологічно, їхня економіка набуває стагнаційного характеру й, що найнебезпечніше, – залежить від перших. Отже, прослідковується чітка лінія суперечливості та взаємозалежності одних країн від інших.

Ставши на шлях побудови ринкової економіки, долаючи замкнутість, Україна поступово і дедалі впевненіше входить у світові процеси глобалізації. Однак ступінь залучення української економіки насамперед залежить й залежатиме від рівня розвитку національних структур.

Саме інтенсивність поглиблення поділу праці та рівень потенціалу інфраструктури національної економіки роблять її привабливою та об'єктивно необхідною складовою глобалізаційних процесів світового господарства. Тому оновлення місткості та якості внутрішнього ринку, як найкращого способу утвердження позитивного ефекту ринкової економіки, слугує визначальним критерієм інституційних перетворень в економіці України.

Поступове зростання економічного потенціалу України супроводжується налагодженням тісних економічних стосунків з іншими країнами та корпораціями. Логіка забезпечення безперервного виробничого процесу та підвищення його ефективності змушує первинну ланку здійснювати раціонально кругооборот фондів з метою визначення оптимального розміру грошових коштів на різних його стадіях. Ринковий механізм, побудований з врахуванням дій економічних законів, вимагає принципово іншого підходу до співвідношення та руху фінансових потоків. Дотримання виробничих угод, виконання бізнес-плану, підсилені системою штрафів і санкцій, роблять зайвим нагромадження певних запасів товарно-матеріальних цінностей практично на всіх ланках і стадіях розширеного відтворення. При цьому важливою умовою є диверсифікація фінансів як конструкції, що безпосередньо пов'язана з рухом грошових потоків між державами та забезпечує зовнішньоторговельні операції, міжнародні кредити та інвестиції.

Саме фінанси є відповідним результативним індикатором відносин між фірмами, кредитними інститутами, урядами у міжнародній сфері. Звичайно, фінанси мають своє місце та причетність до реальних цінностей відтворювального процесу економічного буття, однак їх роль і значення в ринковій економіці

впевнено зростає. Це пов'язано, насамперед, із взаємодією структуроутворювальних елементів світової фінансової архітектури, які прямо чи опосередковано пов'язані з рухом глобальних фінансових потоків у світовому господарстві. Таке господарство – це складна, відповідно структуризована, ієрархічна система, що постійно вдосконалюється та набуває нових ознак. Цілісність цієї системи забезпечується глибиною розвитку міжнародного поділу праці, рівнем усупільнення виробництва і кооперацією праці. Зростаюче переплетення національних економік та їх господарських механізмів веде до діалектичних процесів глобалізації світового розвитку. Ці процеси виявляються у формуванні планетарного інформаційного простору, світового ринку капіталів, товарів, робочої сили, а також у посиленні техногенного впливу на природне середовище через розширення й ускладнення взаємозв'язків і взаємозалежностей між державами. Унікальність глобалізації полягає у тому, що вона впливає майже на всі сфери суспільної діяльності світового господарства. Відповідно до ступеня розвиненості національних економік змінюється інтенсивність впливу окремих чинників глобалізаційних процесів як на господарські стосунки усередині країни, так і впливу економічного потенціалу відповідної країни на світове господарство. Отже, у кожній країні формувалася, а сьогодні зазнає відповідного впливу певний тип технологічного способу виробництва, відносини економічної власності і господарський механізм, науковий, промисловий, сільськогосподарський, трудовий, фінансовий та інші потенціали.

Безперечно, світове господарство, як і всі інші економічні поняття та категорії, наповнюється елементами з суттєво новими, якісними рисами та ознаками. Пе-

редусім, у фінансовій сфері відбувається бурхливий розвиток фінансового сектору, який в Україні є недостатньо капіталізованим. По-друге, якщо світова фінансова система все більше стає окремим, розвиненим і незалежним сектором економіки, то фінансова система України є банківсько-орієнтованою, а фондові ринки є недостатньо розвиненими. По-третє, парабанківська система України, представлена страховими компаніями, пенсійними фондами, кредитними спілками, лізинговими та інвестиційними компаніями, перебуває на перших етапах формування і має низьку капіталізацію. У глибинах такого господарства виникають нові явища й процеси, теоретичним відображенням яких є комплекс згрупованих навколо них нових економічних законів і категорій. Отже, починаючи із обміну товарів та переказування грошових коштів, сьогодні, пройшовши декілька століть, світове господарство набуває чіткої системи міжнародних виробничих зв'язків зі своїм ринком, своїми фінансовими потоками, що слугують відповідною структурноутворювальною ланкою розширеного відтворення.

Така структуризованість передбачає системний підхід, що вимагає ознак цілісності, наявності інтегрованих властивостей і функцій, а також загальної мети. "Цілісність та організованість світового господарства, – зазначають С. В. Мочерний і В. Г. Скотний, – забезпечує господарський механізм та міжнародний поділ праці, який теж належить до сфери міжнародних економічних відносин, оскільки до них відносять техніко-економічні відносини між різними країнами, а отже, відносини міжнародної спеціалізації, кооперації, комбінування" [1]. Конкретнішими формами інтернаціоналізації господарсько-го механізму є взаємопроникнення про-

мислового, фінансового і банківського капіталу. Долучаючись до процесів міжнародного поділу праці, міжнародного усупільнення виробництва, кожна країна входить у сферу дії законів конкурентної боротьби, формою вияву яких є міжнародна конкуренція.

Об'єктивно складаються умови та створюються засади для розподілу виробничого процесу на окремі операції і виділення їх у самостійні виробництва, а також обміну між такими ланками єдиного технологічного циклу як в національних, так і в міжнародних масштабах, що підвищує конкурентоздатність відповідного продукту, допомагає перебороти національні митні й адміністративні протекціоністські бар'єри, спрямовані на обмеження імпорту готової продукції, здешевлює транспортні витрати, сприяє зайнятості робочої сили. Це сприяє зниженню собівартості продукції, підвищенню її якості, економії паливно-енергетичних, сировинних ресурсів, підвищенню продуктивності праці, раціональному використанню робочої сили. Окрім того, держава сприяє розвитку науково-технічного прогресу на національному рівні через систему фінансових, кредитних та валютних пільг, а також передачі певної частини своєї власності, в окремих випадках і землі, в приватну власність для більш раціонального використання. Отже, відбувається диверсифікація складових елементів процесу виробництва і відносин власності. У свою чергу, така диверсифікація вимагає поглиблення міжнародного поділу праці та спеціалізації, що веде до розвитку інфраструктурних систем, оскільки проміжним елементом між двома сторонами суспільного способу виробництва є техніко-економічні відносини. Таким чином, інтернаціоналізація суспільного способу виробництва супроводжується інтеграцією національних господарських

механізмів, що об'єктивно змушує узгоджувати фінансово-кредитну, валютну, податкову та інші форми політики у виникненні та розвитку міжнародних інститутів та організацій.

Саме міжнародна конкуренція змушує суб'єкти господарювання розвивати виробничі процеси на рівні світових стандартів, випускати високоякісну продукцію, використовувати процеси спеціалізації та кооперування виробництва на міжнародному рівні.

Процеси глобалізації виступають новими фундаментальними формами інтернаціоналізації суспільного способу виробництва, який несе в собі діалектичне поєднання всебічності продуктивних сил, усупільнення виробництва та праці, з одного боку, і відносин економічної власності в транснаціональній формі – з іншого. Теоретичним виявом цих процесів є наповнення вичерпним змістом чинних категорій і законів політичної економії, а також вивчення та обґрунтування нових.

Найінтенсивніше процеси інтернаціоналізації і глобалізації економіки відбуваються у межах відповідних союзів, об'єднань та угруповань, що об'єктивно формуються у світовій економіці та базуються на спільних інтересах. Визначальними рисами таких процесів, як свідчить світова практика, є:

- інтенсивний розвиток ринку товарів на основі міжнародної торгівлі;
- вільний рух чинників виробництва у формі інтенсивного вивезення капіталу, технологій і робочої сили;
- зосередження виробництва товарів у країнах, мегаполісах, де найменша інтернаціональна вартість;
- зростання самостійності фінансових відносин щодо міжнародної торгівлі, розвиток кредитних та інвестиційних відносин;

- розвиток системи міжнародних економічних організацій;
- лібералізація зовнішньоекономічної політики держав світу.

Світова практика свідчить, що глобалізація веде до підвищення рівня мобільності чинників виробництва, як передумови формування економічної єдності світу. Глибинною основою такого тектонічного зрушення виступають зміни у власності на засоби виробництва, інформатизація, функціонування так званої “нової економіки”, сутність якої полягає у використанні нових знань, що стали самостійними чинниками виробництва та суспільного розвитку. Все це приводить до кардинальних змін у сфері обігу та прискорення руху міжнародних фінансових потоків.

Проте, як справедливо зазначає І. Гладій, – “інтенсифікація фінансових потоків та міжнародна мобільність капіталу супроводжується економічними флуктаціями та реверсивними тенденціями, які потребують внесення коректив у систему координації та регулювання міжнародних фінансових потоків. Дедалі чіткіше вимальовується, що економічний розвиток та активність на фінансових ринках залежать уже не стільки від рівня суспільного добробуту та зростання зайнятості, скільки від спекулятивних і біржових операцій” [2].

Мобільність і масштабність світових потоків позичкового капіталу та глобалізація фінансових ринків призвели до того, що вже до початку ХХІ століття у багатьох країнах склалася боргова економічна система, а зовнішня заборгованість стала постійним чинником функціонування світової економіки. Отже, міжнародні фінанси обслуговують дефіцитну світову економіку, і, водночас, самі є борговим чинником розвитку світогосподарських зв'язків. Головною рушійною силою, що формує глобалі-

заційні процеси світової економіки, є саме міжнародні фінанси та інформаційна революція, яка характеризується розповсюдженням і вдосконаленням комп'ютерної мережі, швидким впровадженням інтернет-технологій, формуванням глобальних науково-дослідних систем. У сучасній світовій економіці розвиток зовнішньоекономічної сфери, особливо її фінансово-кредитного сегменту, випереджає темпи зростання внутрішнього виробництва та ВВП. Так впродовж 1982–2005 рр. світовий ВВП збільшився в 3,2 раза, світовий експорт товарів і послуг – у 3,5 рази, експорт зарубіжних філіалів ТНК – у 5,8 раза, вивіз прямих іноземних інвестицій – у 32 рази, ввіз – у 2,2 раза, обсяг нагромаджених прямих іноземних інвестицій – в 8,8 раза [3].

Фактично всі країни світу, незалежно від рівня їх економічного розвитку намагаються використати прямі іноземні інвестиції як джерело зростання, розвитку та поширення новітніх технологій. Міжнародні фінанси виступають одночасно як результативним, так і нівелюючим чинником конкурентної боротьби між країнами-реципієнтами щодо залучення іноземних інвестицій. Як справедливо зазначає економіст О. М. Шаров, – “змагання за іноземні інвестиції – це гостра та складна конкурентна боротьба”. І навіть Росія, яка залучила більше інвестицій, ніж Україна, на думку експертів, “програла 10-річний період конкуренції з сусідами за “культурного” західного та східного інвестора”. Тому необхідна чітка стратегія національних інтересів у сфері інвестиційної діяльності. Поряд із залученням інвестицій у господарський комплекс України, нею вкладаються гроші в економіку інших країн. Так, на 01.01.2006 р. обсяги прямих інвестицій в Україну становили 16375,2 млн. дол. США, а з України – 218,2 млн. дол. США [4].

Методологічною основою глобалізаційних процесів сучасної економіки є дуалістичний принцип розвитку державотворення. З одного боку, намагання якнайраціональніше та ефективніше використати внутрішні ресурси, з іншого – взаємопроникнення національних економічних структур і створення міждержавних об'єднань та угруповань. Свідченням цьому є збільшення зовнішньоторговельних квот, зростання питомої ваги імпорту в споживанні, збільшення суми іноземного капіталу в національних інвестиціях. Зовнішньоторговельний обіг України в 2005 році, тобто її сукупний експорт та імпорт, перевищив 100% ВВП.

Україна має торговельні зв'язки з понад 200 країнами світу. Понад 90% світової торгівлі товарами та послугами здійснюється між 148 країнами – членами СОТ. Ось чому питання вступу України до СОТ таке актуальне сьогодні.

Міжнародні фінанси є складовою частиною світових фінансів, які, крім міжнародних фінансів, охоплюють фінанси міжнародних організацій та національні фінансові системи країн світу. Основним джерелом коштів у міжнародних фінансах є державні та приватні заощадження, частина яких, з певних мотивів, на визначених умовах, надходить в економіку інших країн, надається міжнародним організаціям або надходить на міжнародні фінансові ринки.

В умовах глобалізації та відкритості економіки все більшого значення набувають фінансові запозичення: до складу міжнародних фінансів, що забезпечують зовнішнє фінансування національної економіки, входять всі кошти, які можуть бути отримані на певних умовах із будь-яких зовнішніх джерел.

Державні запозичення, здійснені Україною в 2000–2005 роках, характеризуються даними, поданими в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка державних запозичень і витрати на обслуговування державного боргу України у 2001–2005 рр.

млрд. грн.

Сума державних запозичень та витрати на обслуговування боргу	РОКИ					
	2001	2002	2003	2004	2005	Всього
Державні запозичення:	5,50	5,30	7,50	10,70	14,10	43,10
– внутрішні	1,20	2,95	1,20	4,10	6,90	16,35
– зовнішні	4,30	2,30	6,30	6,60	7,20	26,70
Витрати на погашення державного боргу	4,40	6,20	7,50	9,80	14,70	42,60
– внутрішнього	0,80	2,60	2,00	3,70	8,30	17,40
– зовнішнього	3,60	3,60	5,50	6,10	6,40	25,20

Витрати з погашення державного боргу постійно зростають і у 2005 році порівняно з 2001 роком зросли в 3,4 раза, у тому числі витрати з погашення внутрішнього боргу, через дострокове погашення ОВДП – в 10,3 раза, відплив за кордон коштів на виконання зовнішніх боргових зобов'язань в 1,8 раза і становив 6,4 млрд. грн. або майже 1,3 млн. дол. США.

Відповідно до характеру фінансових операцій державні запозичення здійснюються у формі державних позик і прямих кредитів. Для економічно розвинених країн характерною формою державних запозичень є емісія боргових цінних паперів. В основі цих запозичень лежить залучення до економіки тимчасово вільних фінансових ресурсів фізичних та юридичних осіб шляхом емісій і продажу державних цінних паперів. Форма де-

ржавних запозичень у вигляді кредитів не передбачає випуску цінних паперів і, відповідно, переходу права вимоги. Така форма запозичень характерна для держав із недостатньо розвинутою та перехідною економікою. Надання таких кредитів, як правило, супроводжуються певними економічними і, навіть, політичними умовами.

Аналіз державного боргу України свідчить, що до 2002 року переважала форма запозичень у вигляді кредитів, що залучалися на неринковій основі.

Отже, упродовж 2002–2005 років структура державних запозичень кардинально змінилася: мала перевагу облігаційна форма – від 76% до 96%, а отримання кредитів від урядів іноземних держав повністю припинено. Зменшення частки кредитів міжнародних фінансових

Таблиця 2

Структура державних запозичень України у 2001–2005 роках

%

Форми запозичень	2001	2002	2003	2004	2005
Облігаційна (емісія цінних паперів), у тому числі	22,9	92,5	91,7	96,5	76,6
– ОВДП	22,9	57,1	17,0	39,9	50,2
– ОЗДП	–	35,4	74,7	56,6	26,4
Необлігаційна (кредити), у тому числі	77,1	7,5	8,3	3,5	23,4
– міжнародні фінансові організації	41,0	3,4	8,3	3,4	19,8
– уряди іноземних держав	27,7	2,95	0,01	0,1	–
– іноземні банки	8,4	1,15	–	–	3,6
Всього запозичень	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

організацій у 2002–2004 роках пов'язане із невиконанням урядом України взятих на себе зобов'язань, а поліпшення стану співпраці з такими організаціями у 2005 році сприяло суттєвому зростанню отриманих від них позичкових ресурсів.

У сфері міжнародних фінансів, крім національних суб'єктів – держави, підприємств, громадян, виділяють наднаціональні суб'єкти – міжнародні організації та міжнародні фінансові інституції. На основі такого умовного поділу окремі автори звужено трактують міжнародні фінанси, вважаючи, що вони відображають тільки діяльність міжнародних організацій і фінансових інститутів.

Теорія та набутий досвід підтверджують, що в умовах глобалізаційних процесів фінанси реструктуризуються не тільки за простором їх функціонування, а й за походженням суб'єктів, які умовно можна поділити на національно-державні та міжнародні. Так, національно-державні, як правило, циркулюють у межах території однієї держави, не залучаючи іноземних суб'єктів, на основі національного законодавства і є тільки внутрішньо-національними.

Міжнародні фінанси охоплюють міждержавні та транснаціональні кредитно-фінансові відносини, для яких характерний іноземний елемент. До того ж міжнародні фінанси є не лише результатом відносин держав як цілісних блоків. Вони передбачають співпрацю з метою раціонального розміщення внутрішніх ресурсів для вироблення та прийняття раціональних зовнішньоекономічних і політичних рішень. Міжнародні фінанси обслуговують, по-перше, економічні зв'язки між резидентами різних країн; по-друге, відносини резидентів країн світу з міжнародними та регіональними інституціями, по-третє, операції резидентів різних країн на міжнародних фінансових ринках.

Отже, фінансові відносини реалізуються у двох діалектичних формах: національно-державні й міжнародні фінанси. Хоч національно-державна форма є первинною щодо міжнародної, останню можна розглядати як вищу, більш досконалу та ліпше системно структуровану. Проте і це твердження є доволі дискусійним.

Зростання зовнішньоекономічних зв'язків будь-якої країни, як засвідчує практика, базується на її приналежності до певного регіонального економічного угруповання. Досвід західноєвропейської інтеграції, створення Європейського Союзу, впровадження євро вказують на те, що основи цих процесів закладено на мікрорівні у вигляді взаємовигідної співпраці конкретних компаній, банків, фінансово-промислових груп, їхніх спільних інвестиційних проектів, спільних підприємств тощо.

Активізація діяльності Європейського Союзу та налагодження світових взаємозв'язків, спрямованих на вирішення глобальних проблем людства, зумовлює формування принципово нової структури економічних, культурних, політичних та інших відносин, яким повинні слугувати нові структури міжнародних фінансів.

Фінанси, будучи вартісним результатом господарської діяльності, є в цілому узагальненим інтегрованим виразом вартості. Розвиток інформаційних технологій, використання електронних носіїв економічних операцій дають змогу точніше і ґрунтовніше здійснювати фінансове оцінювання, повніше використовуючи при цьому математичний апарат. Відображаючи результати ринкової конкуренції, фінанси дедалі більше сприяють вирішенню людських проблем, об'єднують різні економічні інтереси, а це потребує регулювання, тобто втручання держави через фінансові агрегати в еконо-

мічні процеси. Тому в сучасних умовах господарювання жодна з країн, навіть найбільш розвинена, не прагне бути лідером на світовому ринку з усіх видів продукції, що вона може потенційно виробляти. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають реальні умови для отримання конкурентних переваг на світовому ринку (наприклад, підтвердженням цього є повна відсутність телевізійних заводів у США).

Для України з метою раціонального використання національних ресурсів у процесі структурної перебудови особливо актуальним є формування аналогічних господарських комплексів і створення подібного механізму підтримки пріоритетних виробників та вдосконалення на цій основі структури виробництва. Отже, одним із головних завдань уряду є виважена підтримка технологічних і експортоорієнтованих виробництв. Зарубіжний досвід засвідчує, що і в складних економічних умовах сильна держава може впливати, хоч і мінімально, на промислову політику. Суть цієї політики полягає у тому, що вона сприяє виробленню фінансових атрибутів, адекватних умовам ринку, вимогам незалежної держави та ефективному інтегруванню останньої в Європейський Союз та світову спільноту.

Аналіз міжнародних економічних процесів окреслює чітку картину формування світового господарства, взаємопов'язані елементи якого репрезентовані країнами різного рівня розвитку, соціального та політичного устрою. Прагнення незалежних держав бути членами різних міжнародних економічних угруповань є результатом того, що економічне життя дедалі більше виходить за національні межі, транснаціоналізується та глобалізується.

Фінанси як система вартісних відносин базуються на використанні цін.

Саме на основі ціни формуються та структуруються пропорції капіталу. Ціни на продукцію зовнішньоекономічної діяльності залежать від величини витрат на виробництво, споживчої вартості продукту і рівня цін конкурентів. Витрати на виробництво одного й того самого продукту в різних країнах різні, що суттєво відображається на рентабельності виробництва. Експортери та імпортери мають різні інтереси, тому їх "змагання в ціноутворенні" на світовому ринку не адекватні. Експортер при визначенні ціни, крім трьох перелічених чинників, як правило, застосовує поправочний коефіцієнт. Імпортер розраховує ціну контракту відповідно до конкретного середовища, застосовуючи різні комерційні та техніко-економічні поправки. Крім того, експортери й імпортери при встановленні цін ураховують рівень монополізації ринку, демпінг, інфляцію, сезонність, курси валют та інші чинники.

Аналіз сучасних умов здійснення експортно-імпортних операцій українськими суб'єктами господарювання засвідчує, що найбільший вплив на їх розвиток має правове середовище зовнішньоекономічної діяльності. Воно в Україні досить нестабільне. Найбільше змінюються підзаконні акти, що робить процес довготермінового планування діяльності ризикованим. Тому майже всі розвинені країни, країни що розвиваються, країни з перехідною економікою здійснюють ринково орієнтовану політику, відкриваючи різні сектори своєї економіки для міжнародної конкуренції. Це, в свою чергу, вимагає єдиних правил і нормативів, реалізованих у правових інструментах СОТ, до членства в якій прагне Україна.

Важливе значення для міжнародних фінансів мають правила, конвенції, закони, прийняті міжнародними організаціями, а саме: Вексельний закон, ухвалений Женевською конвенцією в 1930 р.,

Уніфіковані правила по інкасо № 322 та Уніфіковані правила для документарних акредитивів № 400, прийняті Міжнародною торговою палатою, Міжнародні правила "INCOTERMI – 90", зокрема правові тексти СОТ, які приблизно налічують 400 сторінок, що доповнюють більш, ніж 22 000 сторінок національних розкладів, в яких подано перелік конкретних зобов'язань, прийнятих країнами-членами СОТ.

Вагомим інструментом регулювання ціни в зовнішньоекономічних відносинах є використання експортного мита, що дає змогу підтримати розвиток окремих галузей економіки, забезпечити їх необхідною сировиною, а також встановити ефективний економічний бар'єр на шляху неконтрольованого експорту. За новим тарифом України (Закон України "Про митний тариф" від 5 квітня 2001 р.) упроваджується цілісна система оподаткування товарів ввізним митом і створюються умови для приєднання України до СОТ та Конвенції з гармонізованої системи опису та кодування товарів.

В умовах жорсткої конкуренції на зовнішніх ринках українські товари та послуги стають об'єктом антидемпінгових заходів, внаслідок яких для них закриваються найпривабливіші ринки збуту. Насамперед, це стосується конкурентоспроможної продукції металургійної та хімічної галузей промисловості. За роки незалежності України в 24 державах світу вжито антидемпінгові заходи проти імпорту української продукції за 64 товарними позиціями.

Суттєвий вплив на фінанси господарюючого суб'єкта за експортно-імпортними операціями з іноземними партнерами має організація міжнародних розрахунків. Від того, яка форма розрахунків або метод платежу використовується, залежить дохід, фінансова стійкість, платоспроможність і ліквідність

господарюючого суб'єкта. Практика засвідчує, що в Україні майже не використовується документарне інкасо, а також вексель за експортно-імпортними операціями.

Значить, фінанси виражають складну ієрархічну структуру, цілісність якої визначає субординацію окремих фінансових відносин і категорій, що її відображають. Обслуговуючи, насамперед, систему економічних зв'язків як способу господарювання із властивими йому відносинами, формами й методами впливу на процес виробництва, розподіл і споживання, фінанси в ринкових відносинах є основою господарського механізму, що зумовлює економічні процеси як на національному, так і на міжнародному рівнях. Отже, міжнародні фінансові відносини – це одна з основних форм міжнародних економічних відносин, функціонування і розвиток яких пов'язані з існуванням та обслуговуванням усього комплексу міжнародних зв'язків.

Однак у функціонуванні міжнародних фінансів, на відміну від національних, є особливості, пов'язані зі значним відривом у часі матеріальних і фінансових потоків, завдяки чому динамічно розвивається фінансовий сектор світової економіки. Про це переконливо свідчать такі факти. Обсяг фінансових операцій на фінансовому ринку за день становить понад 1 трлн. дол. США. Тобто щороку їх величина сягає 350–400 трлн. дол. США. Якщо проаналізувати окремі складові фінансового ринку, то лише на ринку цінних паперів циркулює щорічно майже 20 трлн. дол. США. Міжнародні кредити становлять приблизно 15 трлн. дол. США, міжнародний обсяг фінансових ресурсів, так звані фінансові похідні: депозити, ф'ючерси – 10 трлн. дол. США щорічно, прямі іноземні інвестиції, наприклад у 2000 р. – 500 млрд. дол. США, загальна їх сума

лише за післявоєнний період досягла 3,0 трлн. дол. США.

Фінансова домінанта починає відігравати провідну роль. Фінансові трансакції є тією детермінантою, що нині визначає тенденції розвитку сучасної світової економіки. За визначенням колишнього федерального канцлера Німеччини, доктора економіки Г. Шмідта з усього обсягу фінансових операцій, які здійснюються у світі, лише 1–2% засвідчують реальний рух товарів і послуг, а 98% – часто спекулятивний капітал. До того, глобальні фінансові системи дедалі більше відділяються від реальної економіки. Номінальна вартість віртуальних деривативних угод досягла рівня 50 трлн. дол. США, що вдвічі більше за річний світовий дохід.

За рівнем глобалізації фінансова сфера сьогодні випереджає всі сфери реальної економіки, а поширення інформаційних технологій перетворило світовий фондовий і валютний ринок на єдиний глобальний фінансовий простір, водночас якісно змінивши відносну цінність ресурсів, висунувши на перший план найбільш мобільні – інтелект і фінанси. Як зазначає економіст З. О. Луцишин, світовий фінансовий сектор став практично незалежним від державного контролю і регулювання. Окрім того, відбулася принципова зміна моделі взаємодії цього сектору з державними регуляторами. За сьогоднішніми оцінками, менше ніж 30% ринку цінних паперів країн “Великої сімки” контролюється державою чи підпорядковано державним інтересам. Світовий фінансовий ринок переміщує за місяць понад 3 трлн. дол. США з країни з країною. З них 2 трлн. дол. США – гроші, що не контролюються державою чи іншими офіційними інститутами. У приватного капіталу більше ресурсів, ніж у центральних банків деяких країн, навіть таких як США. Не національні уряди, а приватний капітал визначає сьогодні ситуацію на світовому фінансовому ринку [6].

Отже, опосередкованим “кожухом” міжнародних економічних процесів є міжнародні фінанси в цілому та їхня важлива складова – фінанси зовнішньоекономічних зв’язків, зокрема, які базуються на конкретних господарських діях і взаємозв’язках, виражених у підсумку вартісними показниками.

Реалізація фінансів у сфері зовнішньоекономічних зв’язків відбувається у вигляді руху грошових потоків, які переливаються з однієї країни в іншу у процесі виробництва переміщенням матеріальних ресурсів під час кругообігу капіталу, а також тимчасово вільних капіталів за допомогою світових фінансових ринків.

Особливістю фінансів зовнішньоекономічних зв’язків є можлива відсутність держави як суб’єкта управління та господарювання. Отже, фінанси зовнішньоекономічних зв’язків опосередковують економічні відносини, що виникають у процесі формування й використання в господарському комплексі країни доходів і фондів в іноземній та національній валюті. Їх аналіз охоплює відносини, що виникають на підставі утворення та використання грошових доходів і грошових фондів, що формуються у результаті здійснення зовнішньоекономічної діяльності держави та суб’єктів господарювання, що працюють на світовому ринку.

Розширення участі України в світових господарських процесах об’єктивно зумовлює існування адекватного фінансового механізму, що, в свою чергу, сприяє розвитку зовнішньоекономічної діяльності або, навпаки, гальмує її. Суб’єктами такої діяльності можуть бути держава, галузеві, міжгалузеві й територіальні структури управління, виробничі об’єднання, підприємства різних форм власності та інші підприємницькі структури. Нині в Україні з 85 тис. підприємств 52 тис., або 61% від

їх загальної кількості, приватизовано. У недержавному секторі працюють понад 50% осіб, у державному – 47,5%. Зовнішньоекономічні зв'язки здійснюють понад 13 тис. суб'єктів господарювання. Це пов'язано, насамперед, із неадаптованістю більшості підприємств до швидкозмінної кон'юнктури на зовнішньому ринку.

Для врегулювання відносин між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності щодо експортування, імпортування та надання різних послуг необхідно використовувати важелі валютного коригування. Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків мають форму валютних, гривневих і міжнародних платіжних засобів. Вони опосередковують економічні відносини між цими суб'єктами господарювання в процесі формування та використання як централізованих, так і децентралізованих грошових фондів. Такі відносини реалізуються за активної ролі держави.

Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків відображають економічні відносини, що виникають при зміні форм власності. Безпосередній кругообіг коштів у процесі виробництва й споживання зумовлює перехід вартості при її розподілі в грошовій або уречевленій формі від одного власника до іншого.

Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків виконують такі функції: формування доходів і фондів в іноземній та національній валюті; їх використання та контроль за утворенням і використанням відповідних ресурсів. Контрольна функція фінансів зовнішньоекономічних зв'язків виявляється при формуванні та використанні доходів і фондів. Вона реалізується у процесі кругообігу валютних коштів. Валютно-фінансовий механізм – це один із важелів реалізації економічних інтересів через розподіл і перерозподіл результатів зовнішньоекономічних опе-

рацій. Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків створюють можливість і забезпечують умови для визначення, порівняння й оцінювання затрат і результатів господарських операцій, що відбуваються на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Відповідно до нинішнього стану справ і прогнозу на найближчий період не передбачається різкого збільшення фінансових ресурсів від зовнішньоекономічної діяльності. Тільки будучи економічно самостійними, налагодивши виробництво конкурентоспроможної продукції та забезпечивши відповідну поінформованість потенційних партнерів, українські підприємства зможуть зайняти належне місце на міжнародному ринку, увійти у діяльну систему відносин з її принципами та внутрішньою логікою розвитку.

Значить, фінанси зовнішньоекономічних зв'язків – це сукупність економічних відносин, у результаті яких, на основі розподілу і перерозподілу частини сукупного суспільного й валового внутрішнього продуктів, отриманих від зовнішньоекономічної діяльності, відбувається формування та використання грошових доходів і фондів держави, галузевих, міжгалузевих, територіальних структур управління, виробничих об'єднань та інших підприємницьких структур в іноземній, національній валютах і міжнародних платіжних засобах. Це один з аспектів міжнародних фінансів.

Наступною важливою складовою міжнародних фінансів є фінанси міжнародних організацій, роль яких у сучасних міжнародних відносинах безперервно зростає. У результаті об'єктивних тенденцій розвитку людства збільшується кількість проблем, які одна держава не спроможна вирішити самостійно без постійної співпраці з іншими країнами через функціональну діяльність міжнародних організацій. Проте обмежувати

роль міжнародних організацій тільки забезпеченням взаємозв'язків між країнами було б неправильно. Зміст їх роботи полягає у вирішенні наявних нині й подальших проблем співпраці.

Важлива ознака міжнародних організацій – існування постійних компетентних органів із відповідними функціями та порядком функціонування. Їх створюють, як правило, на основі багатостороннього міжнародного договору, доповненого низкою угод із певних питань, що визначають мету, завдання, структуру та концепцію органів, членство, права й обов'язки членів, процедуру роботи.

Найважливіша міжнародна фінансова організація – Міжнародний валютний фонд. Як відомо, в 1992 р. Україна вступила до цього впливового об'єднання. На початок 2000 р. членами МВФ були 182 країни світу. Для виконання своїх функцій МВФ, як й інші організації, потребує коштів, джерелами яких є внески країн – членів, а також діяльність самих організацій.

На час вступу до МВФ Україні була визначена квота у сумі 665 млн. одиниць СПЗ ("спеціальних прав запозичення"). З 1998 р., внаслідок збільшення розміру квот на 50%, внесок України досягнув 997,3 млн. СПЗ. За резолюцією ради керівників МВФ (№ 47-5) наша держава сплачує 22,7% її підписного внеску в СПЗ або у валютах інших держав-членів, що їх обрав директор-розпорядник МВФ. Залишок підписного внеску сплачують у валюті України.

Роль МВФ полягає у підтриманні стабільності в міжнародних валютних відносинах із метою сприяння економічному зростанню, розвитку міжнародної торгівлі та забезпечення високого рівня зайнятості й доходу. Водночас стабільність базується на довірі у сфері валютних відносин між державами, на

міжнародній співпраці й на зменшенні незбалансованості платіжних балансів.

Для досягнення поставленої мети МВФ розробив «Кодекс поведінки», який згодом змінився, але його основою залишилися особливості валютного курсу країн-членів, конвертованість валют, механізм платежів за поточними операціями. Для виконання своїх функцій МВФ регулярно аналізує економічну, фінансову та валютну політику країн світу.

Володіючи значними грошовими ресурсами й відповідною інформацією, МВФ може впливати як на міжнародний, так і на національний економічний та фінансовий розвиток тієї чи іншої країни.

Фінанси міжнародних організацій мають розвинену інституціональну структуру, межі функціонування частини з них охоплюють всю земну кулю, решта – дещо географічно обмежені.

Останній аспект міжнародних фінансів базується на опосередкуванні економічних відносин країн щодо створення й витрачання спільних коштів для наднаціонального регулювання господарських процесів. Насамперед, це стосується Європейського Союзу, який має свій бюджет. На початку функціонування ЄС було поставлено завдання узгодженості й уніфікації національних бюджетів. Важелями такого процесу стали:

- зближення й уніфікація бюджетної документації та статистичних показників;
- вирівнювання частки бюджетних доходів у ВВП;
- координація бюджетної політики;
- гармонізація структур бюджету;
- узгодженість системи податків і податкової політики.

До керівних органів Європейського Союзу належать: Рада міністрів, Комісія європейських співтовариств, Європейський парламент і Суд європейських співтовариств.

На початку 1960-их рр. Комісія ЄС розробила Програму гармонізації національних бюджетів, що передбачала відповідні дії: вироблення рекомендацій з уніфікації бюджетної статистики, зіставлення й аналізу бюджетів, вироблення методики гармонізації бюджетної політики тощо. Передбачали запровадити єдину бюджетну класифікацію центральних і місцевих бюджетів, уніфікувати бюджетний період, скласти прогнозовані багаторічні бюджети на 3–5 років, щоб на цій основі координувати фінансування об'єктів соціальної інфраструктури. У 1980-ті рр. перед ЄС поставили інші завдання: зниження рівня інфляції, досягнення стійких темпів економічного зростання, зменшення безробіття, стабілізація платіжних балансів. Відповідно до них Комісія ЄС визначила основні напрями в бюджетній політиці: скорочення дефіцитів держбюджетів; збільшення частки бюджетних коштів, які виділяють на інвестиції; перекваліфікація робочої сили та зниження виробничих витрат; підвищення рівня контролю за використанням коштів на соціальні доходи.

Слід зауважити, що гармонізація бюджетної політики – процес із внутрішніми суперечностями. З одного боку, формально зменшився рівень самостійності окремих держав у бюджетному регулюванні; країни зобов'язали подавати керівництву ЄС проекти своїх бюджетів і звітів про їх виконання, інформувати органи ЄС про проведення відповідних бюджетних заходів. З іншого боку, господарські механізми країн-учасниць залишаються автономними, хоч і взаємопов'язаними; держави мають різний рівень економічного розвитку, неоднакову соціально-політичну ситуацію всередині країни, що, відповідно, спричинює суперечності інтересів як у бюджетній, так і загалом в економічній політиці.

Інтеграційні процеси, що відбуваються сьогодні, зумовили утворення Митного союзу, уніфікацію податкової, кредитної, фінансової політики держав ЄС та створення єдиної валюти, збільшення кількості країн-членів із 6 до 15 держав. На сучасному етапі, після розпаду соціалістичної системи, всі країни Європи намагаються стати членами ЄС. За статтею 199 Римського договору, ЄС повинен мати спільний бюджет, оскільки це – головна фінансова база інтеграційних заходів. Він охоплює всі галузі економічної діяльності ЄС. За своєю суттю бюджет характеризує фінансове становище Європейського Союзу.

Головним сенсом бюджетної політики Європейського Союзу кінця ХХ – початку ХХІ ст. є, по-перше, синхронізація діяльності податкових систем країн учасників та, по-друге, запровадження єдиної валюти євро. Емітент євро – Європейський центральний банк. Запровадження колективної валюти відбувалось у два етапи.

Перший – з 1 січня 1999 р. до 1 січня 2002 р. У цей час євро використовували тільки в безготівковому обігу паралельно з національними валютами. За господарськими суб'єктами зберігалось право вибору між цими грошми. Обов'язково з 1 січня 1999 р. тільки в євро проводилися: міжбанківські розрахунки, здійснювалися операції на фінансових ринках, емісія державних цінних паперів.

Другий – з 1 січня 2002 р. до 1 липня 2002 р. За цей період національні валюти країн-учасників ЄВС повністю замінюються на євро в усіх сферах безготівкових розрахунків. Банкноти та монети в євро надходять у готівковий обіг і використовуються паралельно з національними грошовими знаками, які з 1 липня 2002 р. втрачають статус законного засобу платежу.

Початковий курс євро був установлений у співвідношенні 1 євро = 1 екю ста-

ном на 31 грудня 1998 р. З 1 січня 1999 р. розрахункова одиниця Європейського співтовариства скасована.

Бюджет ЄС складається в євро за курсом, розрахованим на 1 лютого. Основним доходом бюджету є податки. Податкова політика – це частина бюджетної політики. Водночас податки самостійно впливають на економіку країни. Вони є одержавленою частиною національного доходу і головним джерелом фінансових ресурсів держави.

У ринковій економіці податки – основний важіль господарської й соціальної політики держави. Види та розмір податків, що їх сплачують країни, встановлюють згідно із законами спільноти і ці податки надходять безпосередньо до скарбниці ЄС.

Характеризуючи процес розвитку податкових систем держав ЄС, необхідно зазначити, що він виявився набагато складнішим, ніж очікували. Це зумовлено значними відмінностями у рівнях податків окремих країн. Так, частина податків у ВВП коливається від 30,5% в Іспанії до 46,5% у Люксембурзі й 51,4% у Данії. Питома вага прямих податків у загальній сумі доходів – від 15,5% у Греції до 38,6% у Великій Британії, непрямих податків – від 19,5% в Іспанії до 44,9% у Данії. Відмінність у структурі непрямих податків значна. Так, частина податку на додану вартість коливається від 22% у Греції та Данії до 10% у Люксембурзі. Особливо значні відмінності пов'язані із внесками до фондів соціального страхування – від 55% у Німеччині до 4,9% у Данії.

Однак за період економічної еволюції країни ЄС виробили певні загальні висновки щодо бюджетної політики. Так, надто висока частка податків у валовому внутрішньому продукті не менш шкідлива, ніж низька. Вона не повинна перевищувати 50%. Це наочно підтверджує в усіх країнах тенденцію до збільшення частки ВВП, яку держава мобілізує в

своє розпорядження за допомогою системи податків. Зокрема, у Швеції частка ВВП зросла на 26,9 пункти, у Франції – на 9,7, Італії – на 3,8, Великій Британії – на 8,6, у Німеччині – на 9,8. В Україні шляхом оподаткування держава мобілізує у своє розпорядження понад 55% від загальних доходів бюджету. У різних країнах цей процес відбувається під впливом різних чинників. Проте загальним правилом є те, що ринкова економіка потребує втручання держави у процеси перерозподілу створеного валового внутрішнього продукту для прискорення темпів економічного розвитку і соціального захисту різних верств населення.

Взагалі податкова гармонізація охоплює не тільки приведення систем оподаткування до єдиного знаменника, тобто зближення податкової структури, механізму стягнення, розміру основних податкових ставок, а й погоджену податкову політику країн під час розв'язання як кон'юнктурних, так і довготермінових структурних проблем. Гармонізована податкова політика означає, що автономне застосування податкових важелів окремими країнами ЄС має перебувати під контролем керівництва Європейського Союзу, яке відповідно до інтересів усіх партнерів визначає податкову політику кожного учасника ЄС. Крім цього, податкова уніфікація потребує докорінної перебудови національних податкових систем.

Отже, на рівні Європейського Союзу оптимізація оподаткування полягає в пошуках доцільного балансу між специфічними та універсальними податками, зокрема, податком на додану вартість, акцизним збором з точки зору їхнього фіскального та ринково-коригуючого значення.

Видаткова частина бюджету охоплює кошториси видатків усіх керівних інститутів ЄС. Вона концентрує понад 95% від усіх загальних фінансових ресурсів ЄС, джерелами яких є 2,5–3% від коштів

національних бюджетів країн-членів та 20% від офіційних золото-доларових їх резервів. До кошторису Комісії ЄС належать усі бюджетні фонди: Європейський фонд орієнтації і гарантування сільського господарства, Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, видатки на проведення науково-технічної та промислової політики ЄС.

Відповідно до статті 200 Римського договору, доходи бюджету ЄС необхідно формувати з фінансових внесків країн-членів. Створення власної фінансової бази – це перший випадок в історії функціонування інтеграційного співтовариства. Починаючи з 1971 р., до бюджету ЄС поряд із внесками держав почали надходити власні ресурси у вигляді сільськогосподарських зборів на аграрну продукцію, яку завозили з інших країн; митних тарифів на ввезення промислової продукції до регіону з-за його меж; податку на додану вартість. Частина цього податку з 1979 р. надходить до євробюджету на правах власних ресурсів співтовариства. Щорічно встановлюють частку ПДВ, яку відраховують країни до бюджету ЄС. Зазначена сума податку не має перевищувати 1%.

Вступ до Європейського Союзу для України бажане і значною мірою невідкладне завдання для відпрацювання спільними зусиллями послідовності та механізмів інтеграції. У 1996 р. ЄС визнав Україну як державу з перехідною економікою, що дало українським підприємцям окремі пільги на європейських ринках. Україна також перебуває в режимі найбільшого сприяння у торговельних відносинах.

Проблемами першочергового значення, які потребують нагального вирі-

шення для успішної інтеграції України у світовий фінансовий простір, є реструктуризація фінансів підприємств, податкової, бюджетної та кредитної систем, а також небанківських фінансових інституцій в уніфіковані структури згідно з міжнародними вимогами.

Отже, проаналізовані аспекти фінансових відносин у міжнародних економічних зв'язках становлять єдине поняття „міжнародні фінанси”. Саме за допомогою міжнародних фінансів здійснюється міждержавний перерозподіл фінансових ресурсів, створення і використання яких здійснюється на світовому ринку для задоволення спільних потреб. Звичайно, це не вичерпує всіх граней цієї категорії, але чим повніше й глибше суспільство визначає і використовує економічні категорії, тим вагоміший соціально-економічний ефект дає їх застосування.

Література

1. Мочерний С. В., Скотний В. Г. *Основи економічної теорії*. – Львів: Новий світ, 2000. – С. 531.
2. Гладій І. Й. *Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект*. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – С. 258.
3. UNCTAD. *World Investment Report, 2001*. – P. 10; *World Economic Situation and Prospekt, 2006*. – P. 15–16.
4. Шаров О. М. *Державне управління інвестиціями у світлі міжнародного досвіду // Журнал європейської економіки*. – 2006. – Т. 5 – № 3. – С. 299–316.
5. *Україна за роки незалежності (1991–2002 рр.)*. – К., 2002. – С. 273.
6. Луцишин З. О. *Формування глобальної фінансової архітектури світового господарства: Автореф. дис. ... докт. екон. наук*. – К., 2003. – С. 13.